

ФОРМУЛА СТАНУ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Кисельова М.С.,
молодший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України

Кисельова М.С. Формула стану розробки проблеми злочинності в умовах пандемії Covid-19.

Коронакриза, окрім докорінних змін в економічній, політичній, духовній, соціальній сферах, суттєво вплинула на стан злочинності у світі, і зокрема, в Україні. Пандемія COVID-19, змінивши тенденції злочинності, створила передумови для її новітніх трендів. Розвиток нашої країни як демократичної європейської держави потребує розробки та подальшого вдосконалення правових засад боротьби зі злочинністю під час пандемії, пошуків нових методів її дослідження як у дослідницької площині, так й у площині профілактики подібних випадків. На теперішній час у національній та міжнародній науковій спільноті існує чимало публікацій щодо пандемії COVID-19, її негативних тенденцій, наслідків тощо. Але стан наукової розробки проблеми злочинності в умовах пандемії залишається малодослідженим. Таке дослідження забезпечить ґрунтовний аналіз розвитку теоретичної думки про розглядуване явище, що можливо за умови встановлення основних напрямів, за якими слід здійснювати таку оцінку. Погоджуємось з позицією таких науковців, як: А.Ю. Байдалінова, Ю.В. Калініченко, М.О. Маршуби, які наголошували на необхідності встановлення основних напрямів дослідження будь-якої кримінологічної проблематики. Враховуючи таке судження та багатоаспектність досліджуваної нами тематики, вважаємо за необхідне дослідити стан розробки проблеми злочинності в умовах пандемії COVID-19 за такими напрямками: опрацювання понятійного апарату; оцінка теоретичних напрацювань національної та міжнародної наукової спільноти; міжнародне співробітництво; встановлення міждисциплінарних зв'язків та запозичення окремих напрацювань з інших дисциплін; виявлення проблемних аспектів, пов'язаних із дослідженням злочинності в умовах пандемії. Варто наголосити, що необхідний ступінь обґрунтованості нового знання можливо сформулювати спираючись на практичний досвід організацій, які здійснюють правоохоронну діяльність на міжнародному рівні.

Ключові слова: злочинність, Covid-19, пандемія, наукова розробка, кримінологічна проблема, аналіз, профілактика

Kiseleva M. Formula for the state of research concerning the problem of crime during Covid-19 pandemic.

The corona crisis, in addition to radical changes in the economic, political, spiritual and social spheres, significantly affected the state of crime in the world, and in particular, in Ukraine. The COVID-19 pandemic, having changed crime trends, created the prerequisites for the new types of crimes. The development of our country as a democratic European state requires the development and further improvement of the legal framework for combating crime during the pandemic, the search for new methods of its investigation and prevention. Currently, there are many publications in the national and international scientific community about the Covid-19 pandemic, its negative trends, consequences, etc. But scientific development state of the problem of crime under the conditions of the pandemic remains understudied. Such study will provide a thorough analysis of the development of the theoretical opinion on the mentioned above phenomenon which is possible if the main assessment directions are established. We agree with the position of such scientists as: A. Yu. Baidalinova, Yu. V. Kalinichenko, M. O. Marshuba, who emphasized the need to establish the main research directions of any criminological problem. Taking into account this judgment and the multifaceted nature of the researched topic, we consider it necessary to investigate the state of development of the problem of crime in the conditions of the pandemic in the following directions: elaboration of the conceptual apparatus;

assessment of theoretical developments of the national and international scientific community; international cooperation; establishment of interdisciplinary connections and borrowing of individual developments from other disciplines; identification of problematic aspects related to the investigation of crime in the conditions of the pandemic. It should be emphasized that the necessary degree of validity of new knowledge can be formed based on the practical experience of organizations that carry out law enforcement activities at the international level.

Key words: crime, Covid-19, pandemic, scientific research, criminological problem, analysis, prevention.

Постановка проблеми. Аналізуючи проблему злочинності в умовах пандемії, перед нами постала задача встановити сутність впливу пандемії на стан злочинності крізь призму аналізу існуючих сучасних досліджень, які висвітлюють ступінь розробленості питання що розглядається. Існує потреба в установленні ключових моментів існуючих теоретичних знань як фундаментальної основи будь-якої кримінологічної проблематики. Наразі в Україні стан наукової розробки проблеми злочинності в умовах пандемії залишається малодослідженим, що є неприпустимим у контексті необхідності пошуку та подальшого вдосконалення заходів профілактики вищезгаданого негативного соціального явища.

Стан опрацювання проблематики. Наразі існує чимало досліджень злочинності під час пандемії. Серед провідних вчених, які досліджували згадане питання, можна виокремити В.С. Батиргарєєву, В.І. Борисова, Д.П. Євтеєву, А.В. Калініну, М.Г. Колодяжного, С.С. Шрамко тощо [1, 2]. Безпосередньо питанням визначення ступеня розроблення тієї чи іншої кримінологічної проблеми, виокремлення основних позицій дослідження її стану розробки розглядалась в роботах В.С. Батиргарєєвої [3], В.В. Голіни [4], Б.М. Головкина [5], Р.Г. Григор'єва [6], М.Г. Колодяжного [7], М.О. Маршуби [8], Ю.В. Калініченко [9], А.Ю. Байдалінової [10] та ін. Але що стосується теоретичної розробки проблеми дослідження злочинності під час пандемії, то ця проблема наразі залишається не розв'язаною.

Метою статті є визначення напрямів, які висвітлюють ступінь розробленості проблеми злочинності в умовах пандемії для поглибленого аналізу максимального кола питань, що залишилися поза уваги сучасного кримінологічного знання.

Виклад основного матеріалу. Усього за кілька тижнів пандемія COVID-19 докорінно змінила наше життя, заподіяла величезні людські втрати та кинула виклик основоположним засадам суспільного благополуччя. Вона посилила тривогу, зачепила взаємовідносини між людьми, поставила під загрозу їхню особисту безпеку, створивши підґрунтя для поширення протиправної поведінки. Вплив коронакризи на злочинність складно не помітити. Пандемія змінила тенденції злочинності, створила передумови для розповсюдження її новітніх трендів, підґрунтя яким стала надзвичайна ситуація у сфері громадського здоров'я. На підтвердження нашої позиції необхідно зазначити судження Т.А. Шевчук, яка справедливо наголошує, що «пандемія неминуче вплинула і на злочинність як невід'ємну складову суспільних відносин у державі, стала суттєвою загрозою її національній безпеці» [11, С. 186]. Як слушно зазначили учені Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисов та ін., наразі, без сумніву, можна констатувати, що будь-яка епідемія таких масштабів, як поширення хвороби COVID-19, стає дуже помітним (якщо не визначальним з-поміж інших) фоновим явищем для вчинення певних кримінальних та інших правопорушень» [2, С. 19].

Аналізуючи питання проблеми злочинності в умовах пандемії, перед нами постала задача дослідити сутність впливу пандемії на стан злочинності з метою подальшої розробки алгоритму реакції державних органів на подібні надзвичайні стани у суспільстві в майбутньому. З метою вирішення згаданої нами задачі, на нашу думку, існує потреба в аналізі сучасних досліджень, які висвітлюють ступінь розробленості проблеми. Отже, існує потреба в аналізі накопичених знань для забезпечення ґрунтового дослідження розвитку теоретичної думки про розглядуване явище. Такий аналіз можливий за умови встановлення основних напрямів, за якими слід здійснювати таку оцінку. Як зазначає науковиця А.Ю. Байдалінова «останнім часом такий алгоритм розгляду конкретної наукової проблеми набув певних рис, схематичне вираження яких можна віднайти у низці дослідницьких робіт, принаймні у галузі юридичних дисциплін [10, с. 27].

Звертаючись до позиції провідних вчених, заслуговує на увагу позиція Ю.В. Калініченко, яка розв'язувала проблему кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, за такими позиціями: а) наявність понятійного апарату; б) урахування теоретичних напрацювань як вітчизняної, так і зарубіжної науки у цій сфері; в) необхідність звернення до інших дисциплін для пізнання категорій, що мають міждисциплінарний характер і за допомогою яких роз-

кривається сутність цього злочину; г) констатація проблемних аспектів; д) забезпечення відповідного ступеня обґрунтованості теоретичних висновків, зроблених на підставі емпіричних узагальнень практики застосування ст. 383 ККУ [9, С. 14-15].

М.О. Маршуба, виділяє такі «вузлові моменти» під час дослідження стану наукової розробки проблеми особистості неповнолітнього злочинця: а) сформованість понятійного апарату; б) встановлення міждисциплінарних зв'язків та запозичення окремих напрацювань з інших дисциплін; в) облік дослідниками під час проведення наукового пошуку досягнень як вітчизняної, та й зарубіжної науки; г) проблемні аспекти, складну природу яких ще треба з'ясувати; д) забезпечення необхідного ступеня обґрунтованості теоретичних висновків та їх перевірка достатніми емпіричними дослідженнями відповідного якості [8, С. 16–19].

На думку А.Ю. Байдалінової, стан наукового розроблення проблеми запобігання професійній віктимізації доцільно здійснювати з урахуванням таких змістовних блоків знання: 1) особливості процесу формування знання про практику запобіжної діяльності, спрямованої на упередження виникненню та існуванню явища професійної віктимізації (у вигляді стислого огляду надбань теоретичної думки); 2) наявність чіткого термінологічного апарату, що дозволяє окреслити межі дослідницької площини та встановити міждисциплінарні зв'язки з пізнавальними сферами, що так само мають відношення до розкриття сутності досліджуваного явища, та необхідного інструментарію для прирощення нового знання; 3) виокремлення ще не розв'язаних проблем професійної віктимізації та окреслення нових тенденцій у цьому явищі [10, С. 28-29].

У свою чергу, Р.Г. Григор'єв зазначає, що науковці, наводячи інформацію про стан наукового розроблення будь-якої проблематики аналізують перш за все літературу за темою дослідження та окреслюють проблеми, що потребують свого остаточного вирішення [6, с. 13].

На наш погляд, аналіз стану наукової розробки проблеми злочинності в умовах пандемії доцільно здійснювати за такими напрямками:

- а) опрацювання понятійного апарату;
- б) оцінка теоретичних напрацювань національної та міжнародної наукової спільноти;
- в) міжнародне співробітництво;
- г) встановлення міждисциплінарних зв'язків та запозичення окремих напрацювань з інших дисциплін;
- д) виявлення проблемних аспектів, пов'язаних із дослідженням злочинності в умовах пандемії.

Звертаючись до понятійного апарату для вирішення проблеми злочинності в умовах пандемії, зазначимо, що визначальними категоріями, які у комплексі надають уявлення про суспільно небезпечний характер досліджуваної проблематики, є: криміногенний потенціал, наслідки пандемії. Зафіксовані неодноразові спроби вчених розробити універсальне, абсолютно істинне, визнане всіма кримінологами та вченими інших спеціальностей поняття «криміногенний потенціал». До таких вчених можна віднести В.В. Голіну, А.В. Байлова, В.М. Поповича. Однак у своїй більшості надані визначення, що характеризують це явище, вузько визначають криміногенний потенціал, а саме: як сукупність, в основному, соціальних деструктивно-руйнівних чинників. Така позиція зовсім виключає тезу, яка констатує наявність, окрім соціальних, ще й особистісних, психологічних та генетичних характеристик, які на рівні із соціальними чинниками формують картину криміногенного потенціалу злочинності в умовах пандемії.

Щодо встановлення «наслідків пандемії» необхідно зауважити, що з огляду на позицію таких вчених НДІ ВПЗ ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України, як В.С. Батиргарєєвої, В.І. Борисова та ін., найтяжчим наслідком розглядуваної пандемії є висока смертність [2, С. 28]. Поряд із цим сформована низка негативних для життєдіяльності суспільства наслідків у таких сферах: права людини, правове регулювання суспільних відносин, економіка держави, соціальне життя та інформаційний простір, стан правопорядку тощо.

Другий напрям наукової розробки проблеми злочинності в умовах пандемії є оцінка теоретичних напрацювань національної та міжнародної наукової спільноти. Це необхідно для визначення особливостей кримінально протиправної поведінки, які становлять специфіку пандемічної злочинності як негативного кримінологічного наслідку COVID-19. На національному рівні оригінальні авторські підходи щодо подолання наслідків поширення пандемії так само висловили науковці Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисов та ін. у межах реалізації проекту «Соціально-правові та кримінологічні наслідки поширення пандемій та шляхи їх усунення в Україні», що виконувався за підтримки Національного фонду досліджень України.

На міжнародному рівні згадану проблему досліджували китайські вчені X. Jianhua, S. Guyu, C. Wei, F. Wen Yuan, P. Zhihao, Y. Zhaoyu [12] M. Amalia, S. Carmit, S. Melissa [13], Z. Kalliroi, N. Stephen, B. Vassiliki [14], L. Harjinder, S. Lynsay, N. Jason, E. Gregory, M. Carsten, B. Xavier [15].

Як бачимо, проблемі злочинності під час пандемії присвячено чимало наукових публікацій. Однак, особлива роль у подібних дослідженнях відводиться думці експертів-практиків, тобто висновкам фахівців міжнародних організацій, які здійснювали аналіз злочинності під час коронакризи. Аналіз діяльності таких організацій є наступним етапом теоретичної розробки нашої проблематики. Відмітим, що наприклад, Європол як організація, що відповідає за координацію інформації між поліцейськими силами країн ЄС, супроводжувала розслідування кримінальних злочинів на міжнародному рівні, одночасно аналізуючи їх.

Не менш важливим напрямом наукового пізнання проблеми злочинності під час пандемії є встановлення міждисциплінарних зв'язків, зокрема з такою галуззю науки, як соціологія, оскільки як зазначив французький соціолог і філософ Е. Дюркгейм, «злочинність являє собою продукт не індивідуальної патології, а дисфункції, що виникла на соціальному рівні у сфері функціонування норм і цінностей» [16, 300–323].

І нарешті, зміни у тенденціях розвитку того чи іншого суспільного явища, зокрема злочинності під час пандемії, потребує виявлення проблемних аспектів, пов'язаних з її дослідженням. До них належать:

- карантин і соціальна дистанція. Їх запровадження під час пандемії вплинуло на зміни у тенденціях злочинності та створило проблеми з доступом до точних і своєчасних даних, що, в свою чергу, вплинуло на аналітичну діяльність під час порівняння даних про злочинність за часів пандемії зі злочинністю в «звичайних» умовах;
- проблема в інтерпретації причин змін у стані злочинності. Так, існує потреба у додатковому обґрунтуванні змін тенденцій злочинності, безпосередньо причиною яких стала пандемія, а окремо – тих, які були викликані суміжними факторами, тобто наслідками пандемії, такими як-от: економічна криза, політичні зміни тощо;
- війна в Україні. Війна, нашарувавшись на пандемію, виявила непрогнозовані та такі, що важко інтерпретуються, зміни в злочинності: її значна латентність під час пандемії через кримінальні правопорушення, пов'язані з війною (воєнні злочини, злочини проти людяності), масове переміщення людей, ускладнений збір даних про злочинність.

Висновки. Активізація в Україні в умовах COVID-19 окремих проявів злочинності і поява нових її видів зумовила важливість вивчення і розуміння відповідної проблеми, подальше вдосконалення правових засад боротьби з нею, пошуки нових методів її дослідження та профілактики. Забезпечення прирощення та поглиблення саме цього конкретного знання є можливим завдяки її всебічному вивченню шляхом оцінки теоретичних знань, які висвітлюють ступінь її огляду. Таку оцінку можна здійснити, спираючись на запропоновану нами методіку, що охоплює п'ять ґрунтовних напрямів, які характеризують рівень її загальної розробленості. Враховуючи роль міжнародних організацій у виробленні методології вивчення впливу пандемії на злочинність, наукова розвідка проблеми дозволила встановити, що відповідний ступінь обґрунтованості нового знання можливо сформулювати спираючись на практичний досвід організацій, які здійснюють правоохоронну діяльність на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Соціально-правові та кримінологічні наслідки поширення пандемії та шляхи їх усунення в Україні: звіт про науково-дослідну роботу за договором від 30 квітня 2021 року № 74/01/0155. НДІ ВПЗ ім. академіка В.В. Сташиса НАПрНУ. Харків, 2021. 144 с.
2. Батиргарєєва В.С., Борисов В.І., Євтеєва Д.П., Калініна А.В., Колодяжний М.Г., Шрамко С.С. Поширення пандемії COVID-19 в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук.пр. Харків: Право, 2021. Вип. 40. С. 9–23. DOI: 10.31359/2079-6242-2020-40-9.
3. Батиргарєєва В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: *дис...канд. юрид. наук*: 12.00.08. Харків, 2002. 215 с.
4. Голіна В.В. Криміногенний потенціал суспільства: поняття, зміст, форми реалізації. *Проблеми законності*: зб. наук. пр. Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків: Нац. ун-т «Юрид.

- акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2012. Вип. 119. С. 166–176. Url: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1713/1/Pr_zak119_19.pdf.
5. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: *монографія*. Харків: Право, 2011. 440 с.
 6. Григор'єв Р.Г. Кримінологічна характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та заходи запобігання їм в Україні: *дис. ... канд. юрид. наук*: 12.00.08. Харків, 2014. 250 с.
 7. Колодяжний М.Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: *монографія*. Харків: Кроссруд, 2010. 288 с.
 8. Голіна В.В., Маршуба М.О. Кримінологічна характеристика особистості неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця в Україні: *монографія*. Харків: Право, 2014. 280 с.
 9. Калініченко Ю.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину: *монографія*. Харків: Право, 2018. 256 с.
 10. Байдалінова А.Ю. Запобігання професійній віктимізації: *дис. ... канд. юрид. наук*: 12.00.08. Харків, 2021. 213 с.
 11. Шевчук Т.А. До питання про вплив пандемії COVID-19 на злочинність. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.)*. Харків, 2020. С. 186–188.
 12. Xu J., Sun G., Cao W. et al. Stigma, Discrimination, and Hate Crimes in Chinese-Speaking World amid Covid-19 Pandemic. *Asian J Criminol*. Volume 16, 2021. P. 51–74. DOI: 10.1007/s11417-020-09339-8.
 13. Nivette A.E., Zahnow R., Aguilar R., Ahven A., Amram S., Ariel B., Arosemena, Burbano M.J., Astolfi R., Baier D. et al. A global analysis of the impact of COVID-19 stay-at-home restrictions on crime. *Nature Human Behaviour*. Volume 5, 2021. P. 868–877. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01139-z>.
 14. Kalliroi S.Z., Stephen N., Vassiliki A.B. Trends in counterfeit drugs and pharmaceuticals before and during COVID-19 pandemic. *Forensic Science International*. Volume 338, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2022.111382>.
 15. Harjinder S.L., Lynsay A.S., Jason R.C., Arnau E., Gregory E., Carsten M., Xavier B. Cyber security in the age of COVID-19: A timeline and analysis of cyber-crime and cyber-attacks during the pandemic. *Computers & Security*. Volume 105, June 2021. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cose.2021.102248>.
 16. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від античності до початку ХХ. Київ: Либідь, 1993. 336 с.